

## МІЖ МОЛОТОМ І КОВАДЛОМ

### Галичина під час Першої світової війни

Однією з найтрагічніших сторінок в історії українства стала Перша світова війна. Українські землі не лише були ареною військових дій, що прирекли населення на численні страждання й величезні людські втрати. Страшного удару зазнало й українське національне життя. Особливо це стосувалося Галичини.

Українські політики цього краю, а також Буковини підтримали у війні Австро-Угорщину не лише через почуття лояльності до своєї держави. Вони вважали, що перемога Габсбургів відкриє хороші перспективи для українців у державотворенні.

28 червня 1914 року, за місяць до початку Першої світової війни, у Львові відбувся так званий Шевченківський здвиг, коли тисячі членів українських військово-спортивних товариств «Сокіл», «Січ» і «Пласт» пройшли колонами центром міста, демонструючи свою готовність підтримати Відень у війні.

1 серпня 1914 р. провідні українські політики Галичини створили Головну українську раду на чолі з Костем Левицьким. 3 вересня Рада видала маніфест, в якому закликала українців підтримати Габсбургів. «Побіда Австро-Угорської монархії, — проголошувалося в ньому, — буде нашою перемогою». У свою чергу, вище керівництво імперії не скупилося на різноманітні обіцянки українським діячам. Так, 10 серпня 1914 р. прем'єр-міністр граф Штірк заявив членам українського парламентського представництва у Відні, що перемога Австро-Угорщини у війні з Росією дасть змогу розмежувати в Галичині українські та польські території. Варто зазначити, що ця проблема неодноразово піднімалася українськими політиками ще з часів революції 1848 року.

Ще більш щедрі обіцянки йшли від німців. Посол Германської імперії у Відні князь Гюгенлоє навіть заявив К. Левицькому, що всі території, захоплені Австрією в Росії, увійдуть до її складу, а українські землі отримають широку автономію. Контакти представників Головної української ради з німецькими офіційними колами

призвели до «ревнощів» з боку імператора Франца-Йосифа II. Він заявив: «...не повинно означати, що українці дістануть все з Берліна. Я сам хочу визволити українців з-під панування поляків».

Проте, незважаючи на нібито таку прихильність урядових кіл до українського руху, в Австро-Угорщині розквітла українофобія. Однією з причин цього було те, що в середовищі українців Австро-Угорщини в другій половині XIX століття існував досить потужний москвофільський рух. І хоча він на початку XX ст. значною мірою втратив свої позиції, але в умовах воєнної істерії погано «послужив» для підвострійських українців.

Тисячі галичан (як москвофілів, так і не москвофілів) було заарештовано за підозрою в нелояльності й вислано до спеціальних таборів у глибині Австрії, де їх роками тримали без суду й слідства. Лише у Львові 20 серпня 1914 р. влада заарештувала майже 1200 чоловік, більшість із яких опинилася в сумнозвісному концентраційному таборі Талергоф. Кількість в'язнів у цьому таборі сягала 30 тисяч чоловік, з яких від важких умов та хвороб померло майже 2 тисячі. Особливо посилювалися репресії проти українців під час наступу російських військ. Військові трибунали за щонайменшою підозрою виносили смертні вироки.

Не менш жорстокими були репресії, здійснені російською владою під час окупації Галичини. Після перемоги росіян у битві під Равою-Руською (3–11 вересня 1914 р.) їхні війська зайняли Львів, а згодом — і всю Галичину. Найдовше протрималася фортеця у Перемишлі (з 16 вересня 1914 р. до 22 березня 1915 р.). В грудні 1914 року в руках росіян опинилися майже всі землі Австро-Угорщини, населені українцями (не лише Галичина, а й Буковина та частина Закарпаття). Зі вступом російських військ до Галичини головнокомандувач армії великий князь Микола Миколайович оголосив маніфест, в якому, зокрема, говорилося: «Хай не буде більше під'яремної Русі! Володіння Володимира Святого, земля Ярослава Осмомисла і князів Данила та Романа, скинувши його, нехай піднімуть прапор єдиної, нероздільної і великої Росії. Хай здійсниться



Ліхотна частина російської армії під час походу в Галичину. Осінь 1914 р.

Промисел Божий, що благословив справу великих збирачів землі російської. Хай допоможе Господь царюючому своєму помазаннику, імператору Миколі Олександровичу вся Русі, завершити справу великого князя Івана Калити».

Із цього документу випливало, що російські урядовці розглядали Галичину як «исконно русскую землю». Ця думка була чітко озвучена новопризначеним російським генерал-губернатором графом Галичини Олексієм Бобринським. Виступаючи перед представниками громадськості Львова, він заявив, що Східна Галичина й Лемківщина є частинами єдиної Великої Русі і що в цих землях корінне населення завжди було російським. Тому тут устрій повинен ґрунтуватися на російських засадах. Відповідно, передбачалося введення російської мови та права. Про серйозність російських планів щодо Галичини засвідчив візит самого російського царя до Львова весною 1915 р.

Русифікація краю набула брутальних форм. Насильницькими методами впроваджувалася російська мова в діловодство і сферу освіти. Для виконання цього завдання з Росії направлялися відповідні кадри – чиновники, вчителі тощо. Планувалося навіть перевести до Львова Варшавський російський університет.

Російські чиновники показали себе далеко не з кращого боку. Сам граф О. Бобринський змушений був констатувати, що вони ані щодо освіти, ані щодо морального рівня не відповідали поставленим перед ними вимогам. Траплялося, що на посади повітових старост призначали людей, які навіть не мали середньої освіти. Тоді як такі посади за часів Австро-Угорщини обіймали люди з вищою освітою. Звичайним явищем стало хабарництво, громадянське безправ'я та утиски «іногородців». Особливо дісталося українцям. Коли розпочалася Перша світова війна, то в Росії відразу були закриті українські видання й громадські установи. Тому, звісно, прийшовши на Галичину, росіяни із завзяттям почали викорінювати «мазепинство». Тим більше, що більшість місцевих українських політичних діячів, як зазначалося вище, відверто демонстрували свою лояльність до режиму Австро-Угорської імперії.

Були закриті українські школи, гімназії, бібліотеки, різноманітні культурні й громадські організації. Коли українські діячі в Петрограді спробували заступитися за своїх одноплемінників у Галичині, то отримали брутальну відповідь від міністра закордонних справ Сазонова: «Чого ж ви хочете, якраз тепер прийшов найвідповідальніший час, аби раз і назавжди покінчити з вашим українством».

Проте нищення українського національного життя на галицьких землях цим не обмежувалося. Українські громадські діячі зазнали жорстоких переслідувань. Лише у Львові російською владою було здійснено понад 1200 арештів і 1000 обшуків. Значна кількість заарештованих, до числа яких потрапив і митрополит греко-католицької церкви Андрій Шептицький, були депортовані в Росію. Загалом же

число вивезених становило понад 12 тисяч чоловік. Фактично була депортована майже вся українська еліта — викладачі, вчителі, банкіри, кооператори, всі, хто відігравав більш-менш помітну роль у громадському житті.

Важливим елементом російської політики в Галичині стало впровадження православ'я й нищення парафій греко-католицької церкви. Кадри православного духовенства поставлялися сюди в масовому порядку. Для цього використовувалися навіть військові ешелони. «Православізацію» краю доручили архієпископу Євлогію, який мав відповідний досвід, бо свого часу «прославився» насильницьким наверненням греко-католиків Холмщини. Російською окупацією Галичини скористалися хіба що москвофіли. Вони зайняли посади в російській адміністрації, а їхні видання й товариства, заборонені австрійською владою, поновили свою діяльність.

Російська окупація Галичини тривала до весни—літа 1915 року, 17 лютого австро-угорські війська відвоювали Чернівці. У середині квітня німецька та австрійська армії почали наступ. 22 червня Львів знову став австрійським. Відступ росіян тривав до середини вересня. Він супроводжувався новою хвилею арештів та депортацією українського населення. Показово, що до числа примусово вивезених приєдналися «добровольці» — десятки тисяч навернених у православ'я галичан, які боялися репресій з боку австрійської влади. Ці люди часто опинялися без засобів існування, гинули від голоду, хвороб, важких умов проживання. Жахливу картину доповнювали грабунки й погроми, вчинені російськими солдатами й офіцерами. Зокрема, тоді було пограбовано майно Наукового товариства імені Шевченка та інших українських організацій.

Російська окупація Галичини зі всіма її «здобутками» стала загальноєвропейським скандалом. Навіть у самій Росії знайшлися люди й політичні сили, що засудили її. Зокрема, це зробив красноярський єпископ Нікон, який у червні 1915 р. опублікував з цього приводу відкритого листа на сторінках газети «Биржевые ведомости». Засудили окупаційну політику в Галичині й депутати російської Думи, передусім представники блоку прогресистів (соціал-демократи й трудовики). Однак до цих протестів не надто й прислухалися російські урядові кола. Йшла війна «до победного конца». До початку лютневої революції в Росії залишалося лише півтора року.

*Петро КРАЛЮК*